ALTERNATOR
Misliti znanost.

#OstaniDoma – ključno o ključnikih

2. 4. 2020

Number: 15/2020

Author:

- Mija Michelizza

Foto: Arne Hodalič

V časih, ko v imenu zajezitve pandemije novega koronavirusa dneve večinoma preživljamo doma, se še dlje kot ponavadi zadržujemo na družbenih omrežjih. Morda se je v iskanju dodatnih informacij o virusu tja podal tudi kdo, ki so mu bila omrežja še do nedavnega *terra incognita*. Dokaj hitro je spoznal, da mu bodo po neznanem ozemlju pot kazali neke vrste kažipoti: heštegi, hashtagi oziroma ključniki, kot jih čedalje pogosteje imenujemo. Kaj je ključnik, kakšno vlogo ima v ključniku lojtra, zakaj naslov ni zapisan z veliko začetnico, kje so presledki in kaj se zgodi, če omenjeni ključnik vpišemo v iskalnik ustreznega družbenega omrežja? Na taka in podobna vprašanja skušamo odgovoriti tudi jezikoslovci.

O izrazu *ključnik*

Izraz *ključnik* je po *Sprotnem slovarju slovenskega jezika* (https://fran.si/132/sprotni-sprotni-slovar-slovenskega-jezika/4418404/kljucnik?View=1&Query=klju%C4%8Dnik) 'oznaka lojtra [#] skupaj z vsaj eno ključno besedo takoj za njo, ki na družbenih omrežjih služi zlasti za označevanje, razvrščanje vsebin po temi'. Ko govorimo o razmeroma novih pojmih, kakršen je med drugimi tudi ključnik, se pogosto najprej zaplete že pri samem poimenovanju. Tudi *ključnik* ni izjema. Izraz *ključnik* sicer ni nov, zasledimo ga že v Pleteršnikovem slovarju, kjer je *ključnik* poimenovanje za cvetlici kukavičjo lučco in lučnik, izraz pa je bil uvrščen tudi v *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (http://bos.zrc-sazu.si/cgi/ada.exe?name=besedisc&expression=klju%C4%8Dnik) . Gre za seznam 178.457 gesel oziroma iztočnic, ki glede na slovarska načela niso ustrezale uvrstitvi v prvo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=%2A) (dalje SSKJ). Izraz *ključnik* takrat v besedilih ni bil dovolj zastopan, da bi se uvrstil tudi v omenjeni slovar. Ključnik pa nima samo botaničnega pomena: argentinski Slovenci namreč z njim poimenujejo obesek za ključe, pri čemer gre verjetno za kalkiranje iz španščine, saj je izraz za obesek za ključe, tj. *llavero*, nastal iz besede *ključ* (špan. *llave*). Podobne težave pri uveljavljanju v knjižnem jeziku je imel tudi izraz *lojtra* v pomenu 'znak iz dveh poševnih in dveh prečnih črtic' oziroma 'tipka na računalniški tipkovnici s takim znakom'. V slovarjih se je prvič pojavil šele leta 2012, z objavo v *Slovarju novejšega besedja* (https://fran.si/iskanje?

FilteredDictionaryIds=131&View=1&Query=lojtra) . Zaradi svoje pogovorne motiviranosti (v prvi izdaji *SSKJ* je namreč osnovni pomen označen s kvalifikatorjem *nižje pogovorno*) je vzbujal dvome o ustreznosti poimenovanja pri nekaterih jezikoslovcih. V osnutku dokumenta *Slovenski izrazi za <@> in <#> v informacijski tehnologiji* (https://dariah-si.github.io/suss/suss-afna-dular.html) iz leta 2003 je Janez Dular, takrat vodja Urada za slovenski jezik, za *afno* in *lojtro* predlagal poimenovanji *ajka* in *višaj*, ki pa se kasneje nista uveljavili. Čeprav v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* (https://fran.si/iskanje?View=1&Query=afna&FilteredDictionaryIds=134) iz leta 2001 (dalje *SP 2001*) najdemo izraz *afna*, *lojtre* v pomenu znaka # ne najdemo. Tovrstna pisna znamenja so kot t. i. pisna znamenja v informacijsko-komunikacijski tehnologiji prvič obravnavana v predlogu Pravopisa 8.0 (https://fran.si/pravopis8/Poglavje/1/pisna_znamenja) , ki je bil v javni razpravi do 15. januarja 2020, v pravopisnem kontekstu nanje sicer prvi opozori *Sodobni pravopisni priročnik med normo in pravopisom* (https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/publikacije/sodobni-pravopisni-prirocnik-med-normo-in-predpisom-drugi-natis#v) .

V sodobni knjižni slovenščini se izraz *ključnik* v pomenu metaoznake v družbenih medijih vedno bolj uveljavlja v raznovrstnih besedilih. Z vidika nastanka je *ključnik* eden redkih primerov poimenovanj spletne in širše računalniške realnosti, ki je nastal neposredno v slovenščini in ne s podomačevanjem ali dobesednim prevodom iz angleščine, kakršni so sledeči, če omenimo samo nekaj primerov: angl. *avatar* > slov. *avatar*, angl. *mail* > slov. *mejl*/*pošta*, angl. *cookie* > slov. *kuki*/*piškotek* ipd. Morda tudi zaradi tega med uporabniki še ni povsem ustaljen, saj proces iskanja ustreznega nadomestnega (in tudi prevodnega) izraza v maternem jeziku ter njegova uveljavitev trajata dlje časa kot npr. samo podomačevanje izraza iz angleščine, sploh če tak izraz brez težav funkcionira tudi v sistemu slovenskega jezika, npr. angl. *hypertext* > slov. *hipertekst* ali angl. *terabyte* > slov. *terabajt*. Čeprav je želja terminologov in na splošno jezikoslovcev, da se v posameznih strokah v največji meri uporabljajo slovenski termini, pa je uvajanje posameznega termina vedno nekoliko tvegano, saj mora med strokovnjaki obstajati konsenz o poimenovanju določenega pojma. Podobno pa je tudi z izrazi, ki jih poznamo s spleta ali so v povezavi z različnimi elektronskimi napravami. Ti so sicer del splošnega jezika, vendar zelo pogosto funkcionirajo podobno kot termini posameznih strok, še več, s temi pojmi se pogosto srečujejo najrazličnejše stroke, ustaljenost rabe posameznih izrazov pa je običajno rezultat dolgotrajnejših procesov. Ob množici raznovrstnih prispevkov je sledenje vsemu, kar je o določeni temi napisanega, navkljub neskončnim možnostim objavljanja na spletu in specializiranih znanstvenih družbenih omrežjih – ali prav zaradi tega –, pogosto težavno, sploh če nismo prepričani, kateri izraz je (že) uveljavljen. Poleg tega vemo, da se zlasti leksika, ki se pojavlja na spletu, zaradi nenehnega uvajanja vsega novega, boljšega in hitrejšega tudi pogosto spreminja.

Če se vrnemo h ključnikom – čeprav je sama pojavnost stara le dobro desetletje (23. avgusta 2007 naj bi Chris Messina na družbenem omrežju Twitter prvi uporabil ključnik), slovenski izraz *ključnik* pa prvič zasledimo leta 2014 (poskusov podomačevanja je bilo seveda več, npr. *zbiraj*, *povezovalnica*, *sledilnica*, *iskalnica*, *lojtrišče* ipd.), se zdi, da sama pojavnost ne bo šla zelo hitro v pozabo, saj se njena raba širi na različne družbene medije, slovenski izraz pa tudi počasi dobiva na veljavi, saj je poleg uvrstitve v *Sprotni slovar slovenskega jezika*, ki sicer ni normativni slovar in nima usmerjevalne vloge, v letu 2019 prišel tudi do kodifikacije v *ePravopisu* (https://fran.si/135/epravopis-slovenski-pravopis/4414610/kljucnik?View=1&Query=klju%C4%8Dnik&FilteredDictionaryIds=135) .

Ključniki – hibridni jezikovni elementi

Jezikoslovka Michele Zappavigna (2015 (https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10350330.2014.996948)) meni, da bi se lahko raba ključnikov na Twitterju uveljavila po zgledu označevanja kanalov na IRC-u, kjer so posamezni kanali prav tako označeni z lojtro in imenom kanala. Ključnikov inherentni del torej predstavlja znak lojtra, ki se piše desnostično, sledi pa ji ključna beseda, ki je sicer lahko beseda, besedna zveza, lahko cel stavek, zelo pogoste pa so tudi oznake, v katerih nastopajo kratica, številke in različne kombinacije vsega naštetega. Pri zapisu ključnikov pravzaprav ne gre za pravopisno pravilo (čeprav bodo nova pravopisna pravila tudi to rabo zabeležila), temveč za pravilo, zaradi katerega je del komunikacije sploh mogoč. Le na tak način oziroma s tovrstnim zapisom je namreč mogoče iskanje po izbranem ključniku znotraj izbrane spletne platforme.

Pri ključnikih gre torej za sopojavitev pisnega znamenja (tj. lojtre) in besednega elementa, kakršne primere lahko zasledimo tudi že v *SP 2001* (§18), npr. kjer je zvezdica opozorilo na vzpostavljeno (domnevno) besedo (ampak < *a-n̓-pak) ali ima zvezdica pomen 'rojen', križec pa 'umrl' (Ivan Cankar (*1876, †1918)) ipd. Kar pa je nenavadno oziroma novo, je dejstvo, da so ključniki kot skupek pisnega znamenja in besednega elementa zaradi svoje funkcionalnosti dobili svoje poimenovanje. V osnovi gre seveda za metaoznake, kakršne poznamo v računalništvu, npr. pri kodiranju XML, vendar so te v nasprotju s ključniki rabljene v zelo specifičnih besedilih in se le redko rabijo v različnih besedilnih tipih.

S pravopisnega vidika velika in mala začetnica v ključnikih nista razlikovalni, lahko pa sta v pomoč uporabniku pri zaznavanju besednih mej, če je npr. ključna beseda besedna zveza ali cel stavek, npr. #BesedaLeta ali #MateKejBriketov. Takšne rešitve so pogoste tudi zaradi tehničnih omejitev, saj presledek in ločila ne morejo biti sestavni del ključnika. Če želi uporabnik besedi ločiti s presledkom, mora uporabiti dva ključnika, npr. #beseda #leta, vendar pa je funkcija ključnikov v tem primeru drugačna.

Vloga ključnikov v komunikaciji

Ključniki, ki s svojo sestavinsko hibridnostjo in izstopajočo obliko predstavljajo novejši jezikovni element, so v rabi glede na vlogo v tvitu dveh tipov. Na eni strani kot tip metapodatkov služijo za kategoriziranje in so na ta način posebno vabljivi z vidika marketinga. Na drugi strani pa imajo precej bolj razburljivo vlogo, kjer je nekaj prostora tudi za kreativne domislice,

saj lahko opravljajo različne komunikacijske vloge. Osredotočili se bomo na rabo ključnikov na družbenem omrežju Twitter, ki je – kot smo videli – tudi njihovo izvorno domovanje, sicer pa na podoben način delujejo tudi na drugih družbenih omrežjih, kot so Facebook, Instagram, LinkedIn, Flickr itd. Ključnike lahko glede na vlogo v tvitih razdelimo v vsaj osem kategorij, pri čemer se kategorije med seboj ne izključujejo, isti ključnik lahko nastopa tako v primarni vlogi kategoriziranja kot v kateri od komunikacijskih vlog.

Za vlogo kategoriziranja so značilne zlasti oznake izbrane tematike ali igre. Primera ključnika, ki opravljata vlogo kategoriziranja, sta npr. #koronavirus ali #covid-19, kjer s klikom nanju iskalnik poišče vse tvite s tema ključnikoma, upravičeno lahko pričakujemo, da bomo v tvitih dobili informacije o najnovejših podatkih širjenja novega koronavirusa, o ukrepih za njegovo zajezitev, podatke o obolelih za boleznijo covid-19. S klikom na ključnik #Jezero pričakujemo tvite na temo nadaljevanke z naslovom *Jezero* oziroma kriminalke Tadeja Goloba, po kateri je nastala nadaljevanka. Na ta način lahko iščemo tudi tvite na temo različnih oddaj, npr. #odmevi, #emafreš, #DelovnaAkcija ipd. Možnost kategoriziranja ključnikov pa s pridom uporablja tudi profil @LastQuake (EMSC (https://www.emsc-csem.org/)), ki na podlagi koncentriranosti rabe z analizo časa in geolokacije ključnika #earthquake (in njegovih različic v drugih jezikih) večji potres zazna, še preden ga lahko na spletu potrdijo ustrezne inštitucije s pomočjo seizmoloških naprav. Kot smo lahko opazili tudi pri zadnjem močnejšem potresu, ki je imel epicenter v bližini Zagreba, ob navalu zainteresiranih strežniki pogosto podležejo in uporabniki na tak način ne morejo potrditi svoje domneve o potresu oziroma izvedeti več o njegovem epicentru in magnitudi.

Oglejmo si še nekaj komunikacijskih vlog, ki jih lahko opravljajo ključniki. Lahko so ključniki metakomentar besedila tvita, npr. *Pa je šel dolgočasen ponedeljek po gobe ... #sampovem*, lahko pa pomen tvita dopolnjujejo: *Nabavil ... Sedaj pa samo še zaženem xbox ... #kopridemdomov*. Pogosto s ključniki izražamo čustva, občutja ali razpoloženja, npr. *Awww. Slovensko govoreca stevardesa #vesela*, lahko z njimi poudarjamo sporočeno: *Kaj ko bi uporabili kakšen drugi font?! #fail*. Sledi skupina ključnikov, ki izražajo humor, igrivost z jezikom in so kot del tvita, ki je humoren, šaljiv, z njim neločljivo povezani, npr.: *Ker so moji prijateljcki zelo prijazni do mene jim pravim kar #prijazeljcki*. Zadnja skupina pa so ključniki, ki so povezani s (popularno) kulturo ali tradicijo, npr. *Eni debilneži majo že par dni zapored generalko! #pirotehniki #kopridepolnoč*, kjer je v ključniku naveden del skladbe *Silvestrski poljub*. Navajamo še primer ključnika, ki se nanaša na znani citat iz Prešernove pesmi *Apel in čevljar* »Le čevlje sodi naj Kopitar!«: *Teli Slo vremenarji so ratal hudi čevljarji! #kopita*.

Teza, da bodo v korpusu pogosteje rabljeni ključniki, torej tisti z višjo frekvenco pojavitev, večkrat v vlogi kategoriziranja tvitov, ključniki, ki se v korpusu pojavijo le redko, pa v kateri od komunikacijskih vlog, se ni potrdila v celoti. Precej ključnikov iz skupine pogosteje rabljenih namreč sodi v kategorijo izražanja čustev, občutij ali razpoloženja, npr. *#happy*, *#love*, *#lol*, *#wtf*. V precejšnjem delu komunikacije na družbenih omrežjih so ključniki še vedno dojeti kot novejši element, kot nekaj modnega, ki se lahko med uporabniki hitro razširi, zaradi avtorjeve želje po posebnem učinku tudi v manj značilnih vlogah.

Nekateri ključniki so lahko zelo dolgi, saj poleg besed lahko vsebujejo tako besedne zveze kot tudi cele stavke, zelo redko pa v ključnikih poleg lojtre nastopajo drugi nečrkovni elementi. Ključniki pogosto izkazujejo povezanost pisanja tvitov s spremljanjem drugih medijev, kjer jih tudi sicer lahko zasledimo. Ključniki se torej »selijo« iz svojega prvotnega okolja v druge medije, pogosto jih zasledimo tudi v reklamnih besedilih, vendar pa vseeno večinoma ostajajo znotraj svojih vlog. V večini tvitov iz naključnega vzorca analiziranega korpusa se ne pojavijo (83,2 %), čeprav raziskave kažejo, da imajo tviti s ključniki dvakrat večji ogled kot tisti brez njih (Reuter 2016 (http://aircconline.com/ijnlc/V5N4/5416ijnlc02.pdf)). Vsekakor bo zanimivo opazovati, kaj se bo z njimi dogajalo v prihodnje, saj se komunikacija na Twitterju in tudi na drugih platformah neprestano spreminja.

Quo vadis #KoronaSvet?

Pred našimi očmi (upamo, da pred novim koronavirusom dobro varovanimi za zasloni v domačem okolju) se v teh trenutkih odvijajo dogodki, kakršnih zadnjih sto let ne pomnimo, vse skupaj pa bolj spominja na scenarij znanstvenofantastičnega filma ali zgodbo antiutopičnega romana. Obdobje, v katerem živimo, je nedvomno prelomno, piše se zgodovina, metaforično in tudi dobesedno. Jezikoslovci z zanimanjem opazujemo rojstvo – recimo jim – koronabesed (https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4235/kako-pisati-in-sklanjati-izraze-koronavirus-in-bolezen-covid-19-ali-koronavirusna-bolezen-2019) , hkrati pa opozarjamo, da je bila zadnja celostna študija novejšega besedja slovenskega jezika (https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/novej%C5%A1a-slovenska-leksika-v-povezavi-s-spletnimi-jezikovnimi-viri#v) narejena v sklopu projekta, ki se je zaključil leta 2009. Tik pred oddajo prispevka še enkrat pogledam na Twitter. Z neverjetno intenziteto se v tem času spreminja tudi besedišče, ki ga uporabljamo. Tviti so polni ključnikov #korona, #koronavirus, #covid-19, #ProtiKoronaUkrep, #KoronaSvet, pa tudi tistega, ki nam veli #OstaniDoma.